

19. Christensen C. The Innovator's Dilemma. Boston: Harvard Business School Press, 1997. 179 p.
20. Daff R. Organization Theory and Design. Mason: South-Western Cengage Learning, 2010. 649 p.
21. Greiner L. Evolution and revolution as organizations grow. Family Business Review. 1997. Vol. 10, № 4, December. P. 397–409.
22. Hanks S. Tightening the life-cycle construct: a taxonomic study of growth stage configurations in high technology organizations. Entrepreneurship Theory and Practice. 1993. № 2, Vol. 18. P. 5–30.
23. Hofstede G., Hofstede G., Minkov M. Cultures and Organizations: Software of the Mind. London: McGraw-Hill, 1991. 561 p.
24. Lippitt G., Schmidt W. Crisis in a developing organization. Harvard Business Review. 1967. Vol. 45, № 6. P. 102–112.
25. Miller D., Shamsie J. Learning across the life cycle: experimentation and performance among the Hollywood studio heads. Strategic Management Journal. 2001. № 8, Vol. 22. P. 725–745.
26. Ouchi W. Theory Z: How American Business Can Meet the Japanese Challenge. Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company, 1981. 283 p.
27. Pettigrew A. On studying organizational cultures. Administrative Science Quarterly. 1979. № 24 (4). P. 570–581.
28. Quinn R. Organizational Life Cycles and Shifting Criteria of Effectiveness: Some Preliminary Evidence. Management Science. 1983. № 1, Vol. 29. P. 33–51.
29. Schein E. Organizational culture and leadership. 3rd ed. San Francisco: Wiley & Sons, Inc., 2004. 430 p.

УДК 658.15:378

Драган О.І.

*доктор економічних наук,
професор кафедри управління
персоналом та економіки праці
Національного університету харчових технологій*

Мазник Л.В.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління
персоналом та економіки праці
Національного університету харчових технологій*

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ

У статті аналізуються теоретичні підходи до сутності трактування «економічна безпека підприємства» з виокремленням певних угруповань за однаковими ознаками. Викладено авторське бачення поняття «економічна безпека вищого навчального закладу». Виявлено зовнішні й внутрішні загрози для функціонування й розвитку ВНЗ у конкурентних умовах ринку освітніх послуг. Запропоновано модель економічної безпеки ВНЗ як системи. Розроблено методичний підхід до формування системи економічної безпеки ВНЗ. Запропоновано оцінювання економічної безпеки ВНЗ на підставі розрахунку інтегрального показника.

Ключові слова: економічна безпека, система, вищий навчальний заклад, загрози, інтегральний показник.

Драган О.І., Мазник Л.В. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ

В статье анализируются теоретические подходы к сущности трактовки «экономическая безопасность предприятия» с выделением определенных группировок по одинаковым признакам. Изложено авторское видение понятия «экономическая безопасность высшего учебного заведения». Обнаружены внешние и внутренние угрозы для функционирования и развития высшего учебного заведения в конкурентных условиях рынка образовательных услуг. Предложена модель экономической безопасности вуза как системы. Разработан методический подход к формированию системы экономической безопасности вуза. Предложена оценка экономической безопасности вуза на основании расчета интегрального показателя.

Ключевые слова: экономическая безопасность, система, высшее учебное заведение, угрозы, интегральный показатель.

Dragan O.I., Maznyk L.V. ECONOMIC SECURITY OF THE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION: THEORETICAL-METHODICAL APPROACHES

This article analyzes the theoretical approaches to the interpretation of the essence of “economic security” of distinguishing certain groups on the same grounds. The author’s vision of the concept “economic security of a higher educational institution” is presented. The external and internal threats for the functioning and development of universities in competitive conditions in the market of educational services are revealed. The model of economic safety of higher educational institutions as a system is proposed. A methodical approach to the formation of the system of economic security of higher educational institutions has been developed. The estimation of economic safety of higher educational institutions on the basis of calculation of integral index is offered.

Keywords: economic security, system, higher educational institution, threats, integral indicator.

Постановка проблеми. Формування економічної безпеки вищих навчальних закладів має вагомий значення для становлення й розвитку всієї освітньої системи країни у висококонкурентних умовах на ринку освітніх послуг. Наслідки фінансової кризи, недосконалість законодавства, незакінченість реформ уряду з питань вищої освіти, застосування морально та фізично застарілих основних засобів і технологій, низький рівень захищеності

інтелектуальної власності, наявна проблема плагіату, фінансова залежність від державного фінансування, недостатній рівень мотивації персоналу – усі ці чинники відображаються на функціонуванні ВНЗ підприємства в цілому і на стані його економічної безпеки зокрема. Отже, розроблення методичних підходів до оцінювання економічної безпеки ВНЗ є актуальним питанням для подальшого його розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичними і прикладними питаннями економічної безпеки підприємства, зокрема ВНЗ, займалися такі науковці: М. Бендіков [1], Н. Гапак [2], Т. Гладченко [3], О. Грунін [4], Л. Донець [5], С. Ілляшенко [6], В. Забродський [7], А. Заїнчковський [8], М. Камлик [9], К. Коваленко [10], Н. Лоханова [11], А. Могільний [12], С. Ніколаюк [13], М. Піх [14], С. Покропивний [15], Р. Скриньковський [16] та інші. Незважаючи на велику кількість наукових досліджень з цієї проблематики стосовно різних об'єктів, підприємства, галузі, країни, регіону, питання економічної безпеки ВНЗ у сучасних умовах є актуальним та вимагає розроблення нових науково-методичних підходів.

Метою статті є розроблення теоретико-методичних підходів формування економічної безпеки ВНЗ на підставі узагальнення та систематизації існуючих теоретичних підходів, виокремлення функціональних підсистем системи економічної безпеки ВНЗ із метою проведення оцінки її функціонування за допомогою розрахунку інтегрального показника рівня економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для ухвалення ефективних управлінських рішень і оцінки впливу на економічну сферу, в якій функціонує вищий навчальний заклад як підприємство, що надає освітні послуги, необхідно постійно здійснювати пошук оптимальних взаємозв'язків між набором економічних ресурсів та кількістю економічних благ, які створюються за допомогою цих ресурсів. Основними ресурсами, що забезпечують гармонізацію цього процесу, є фінанси, інформація, науково-педагогічні працівники, об'єкти інтелектуальності власності тощо. Їх розвиток і безпечне функціонування стає одним із першочергових завдань сучасних ВНЗ в умовах розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Категорія «економічна безпека підприємства» має різні трактування у наукових працях, їх узагальнення представлено у табл. 1.

Аналіз теоретичних досліджень щодо визначення сутності трактування «економічна безпека підприємства» виявив його різноманітність, що відображається у вищезазначених наукових підходах і може стосуватися вищого навчального закладу як суб'єкта освітнього ринку (рис. 1).

Таблиця 1

Сутність трактування категорії «економічна безпека підприємства» у наукових працях

Автор	Визначення сутності категорії «економічна безпека підприємства» – це...
1	2
Бендіков М. [1]	захищеність його науково-технічного, технологічного, виробничого та кадрового потенціалу від прямих та непрямих економічних загроз, що пов'язані з неефективною науково-промисловою політикою держави або формуванням несприятливого зовнішнього середовища та здатністю підприємства до відтворення
Гапак Н. [2]	комплексна характеристика, під якою розуміють рівень захищеності всіх видів потенціалу підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз, що забезпечує стабільне функціонування та ефективний розвиток і потребує управління з боку керівництва підприємства.
Гладченко Т. [3]	захищеність важливих інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз, організація якої здійснюється адміністрацією й колективом підприємства шляхом реалізації системи заходів правового, економічного, організаційного, інженерно-технічного й соціально-психологічного характеру
Грунін О., Грунін С. [4]	стан господарюючого суб'єкта, в якому він за умов найефективнішого використання корпоративних ресурсів досягає запобігання послаблення або захисту від існуючих небезпек та загроз або непередбачених обставин і забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарчого ризику
Ілляшенко С. [6]	стан ефективного використання ресурсів підприємства та існуючих ринкових можливостей, що дозволяє попереджати зовнішні та внутрішні загрози та забезпечує життєздатність та стабільний розвиток на ринку відповідно до обраної місії
Забродський В., Капустін Н. [7]	кількісна і якісна характеристика властивостей фірми, що відбиває здатність «самовиживання» і розвитку в умовах виникнення зовнішньої і внутрішньої економічної загрози.
Заїнчковський А., Іванюта Т. [8]	стан господарюючого суб'єкта, за якого він (господарюючий суб'єкт) досягає запобігання, послаблення або захисту від існуючих (або можливих) небезпек, загроз, непередбачуваних обставин, забезпечує стабільну діяльність, ефективне використання можливостей і розвиток в умовах конкуренції та ризику
Камлик М. [9]	стан розвитку суб'єкта господарювання, який характеризується стабільністю економічного та фінансового розвитку, ефективністю нейтралізації негативних факторів і протидії їх впливу на всіх стадіях його діяльності
Коваленко О. [10]	комплексна характеристика досягнутих та очікуваних результатів діяльності підприємства, яка зумовлена узгодженням цілей та передбачає раціональне використання ресурсів.
Могільний А. [12]	забезпечення стану життєдіяльності, за якого реалізуються його основні інтереси, воно захищене від внутрішніх та зовнішніх загроз і дестабілізуючих чинників
Ніколюк С., Никифорчук Д. [13]	стан юридичних, виробничих відносин і організаційних зв'язків, матеріальних й інтелектуальних ресурсів, щодо яких гарантується стабільність функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток
Піх М. [14]	комплекс заходів, які сприяють ефективному використанню економічних ресурсів для забезпечення стійкості та адекватної реакції на зміни внутрішнього й зовнішнього середовища та запобігання різним загрозам.
Покропивний С. [15]	стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації і технології, техніки та устаткування прав) і підприємницьких можливостей, який гарантує найбільш ефективне їх використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам.
Скриньковський Р. [16]	спеціально побудована система захисних заходів, головна мета якої полягає у цілеспрямованому та повсякденному забезпеченні безперервної та водночас економічно ефективної й результативної діяльності підприємства за рахунок боротьби із різними чинниками та факторами, що чинять негативний вплив на цю діяльність.

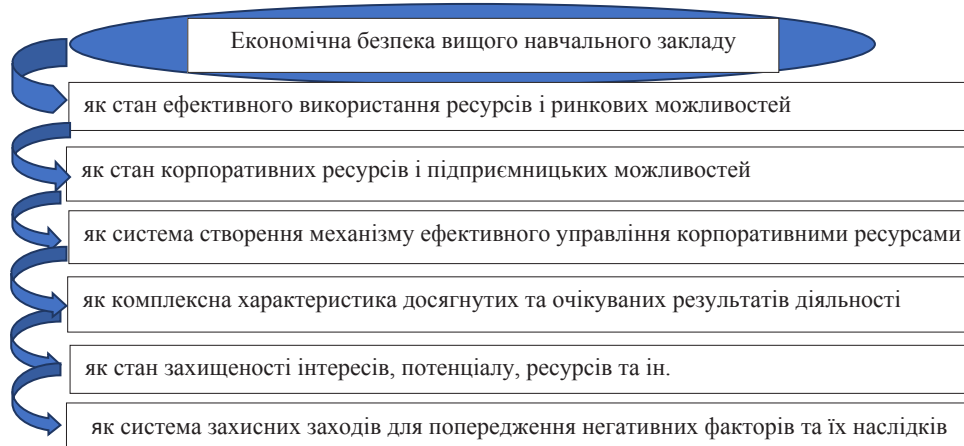

Рис. 1. Узагальнення визначень сутності «економічна безпека»

Джерело: узагальнено автором [1–16]

На нашу думку, економічна безпека ВНЗ – це система наявних ресурсів, яка забезпечує його життєдіяльність, функціонування і розвиток ВНЗ та потребує захисту від дестабілізуючих чинників, небезпек та загроз у висококонкурентних умовах ринку освітніх послуг.

До зовнішніх загроз і небезпек ВНЗ належать такі: фінансова криза в країні, активні дії конкурентів (вітчизняні і зарубіжні ВНЗ) на ринку освітніх послуг, політично-правова нестабільність, демографічна криза, зниження платоспроможності населення, зростання освітньої міграції, зниження позицій у рейтингах ВНЗ, скорочення державного фінансування тощо.

До внутрішніх загроз і небезпек ВНЗ належать такі: неефективне управління ВНЗ, зниження матеріальної мотивації й статутного заохочення для інноваційного розвитку науково-педагогічних працівників, зростання плинності серед штатних працівників із науковими ступенями і званнями, скорочення фінансування науково-дослідної діяльності, наявність технологій плагіату, використання застарілої матеріально-технічної бази та інформаційно-комп'ютерного забезпечення, засобів охорони праці тощо.

Запропоновано модель економічної безпеки ВНЗ як системи, яка представлена на рис. 2. Методичний підхід до формування системи економічної безпеки ВНЗ включає три етапи.

Перший етап передбачає визначення мети, завдань, принципів функціонування системи економічної безпеки, переліку основних видів внутрішніх і зовнішніх загроз, небезпек та ризиків для діяльності й розвитку ВНЗ, визначення основних підсистем (складників).

Другий етап передбачає формування бази даних для діагностики економічної безпеки ВНЗ у розрізі виокремлення одиничних показників, що характеризують кожну підсистему (складник) системи економічної безпеки ВНЗ.

Третій етап проведення оцінки економічної безпеки ВНЗ за її основними підсистемами (складниками) та розрахунок інтегрального показника рівня економічної безпеки ВНЗ.

Узагальнення наукових здобутків щодо визначення структури економічної безпеки ВНЗ як системи дозволило виявити його основні складники [1–16]: фінансову безпеку; інформаційно-ресурсну

безпеку; інтелектуально-кадрову безпеку; ринкову безпеку.

Пропонується здійснювати оцінку економічної безпеки підприємства на підставі оцінки його складників за показниками, які є легкодоступними для проведення розрахунків, їх можна отримати з фінансової та іншої звітності ВНЗ, річного звіту з наукової роботи за поточний рік і минулі роки для порівняння.

Показники, що характеризують складники економічної безпеки ВНЗ із метою оцінки її рівня (табл. 2). Запропоновані показники, що характеризують складники економічної безпеки ВНЗ, дозволяють розробити методичний підхід проведення оцінки економічної безпеки ВНЗ за допомогою інтегрального показника її рівня.

Складник економічної безпеки ВНЗ пропонується розраховувати як середньоарифметичний за формулою:

$$\Phi_i = (\Phi_1 + \Phi_2 + \Phi_3 + \Phi_4 + \Phi_5) / 5, \quad (1)$$

Аналогічно розраховуються інші складники економічної безпеки ВНЗ.

Інтегральний показник економічної безпеки ВНЗ (*Ie.б.*) за його складниками пропонується розраховувати за формулою:

$$Ie.б. = \sqrt[4]{\Phi_i \cdot \Pi_i \cdot \text{IK}_i \cdot \text{Pi}} \quad (2)$$

За допомогою інтегрального показника рівня економічної безпеки можна визначити слабкі місця, а також виявити нереалізовані потенційні можливості для підвищення ефективності управління економічною безпекою ВНЗ на перспективу та дослідити відповідні тенденції.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнені теоретичні підходи можуть бути використаними для подальшого дослідження питання – формування економічної безпеки ВНЗ, поглиблення і конкретизації методичного апарата, систематизації і класифікації виявлення загроз, небезпек і ризиків, обґрунтування відповідних висновків.

Запропонований методичний підхід до оцінки інтегрального показника рівня економічної безпеки ВНЗ вимагає подальшої апробації на матеріалах конкретних ВНЗ. Невирішені питання становитимуть основу подальших досліджень у напрямі розроблення механізму формування економічної безпеки ВНЗ в умовах зростання конкуренції на ринку освітніх послуг.

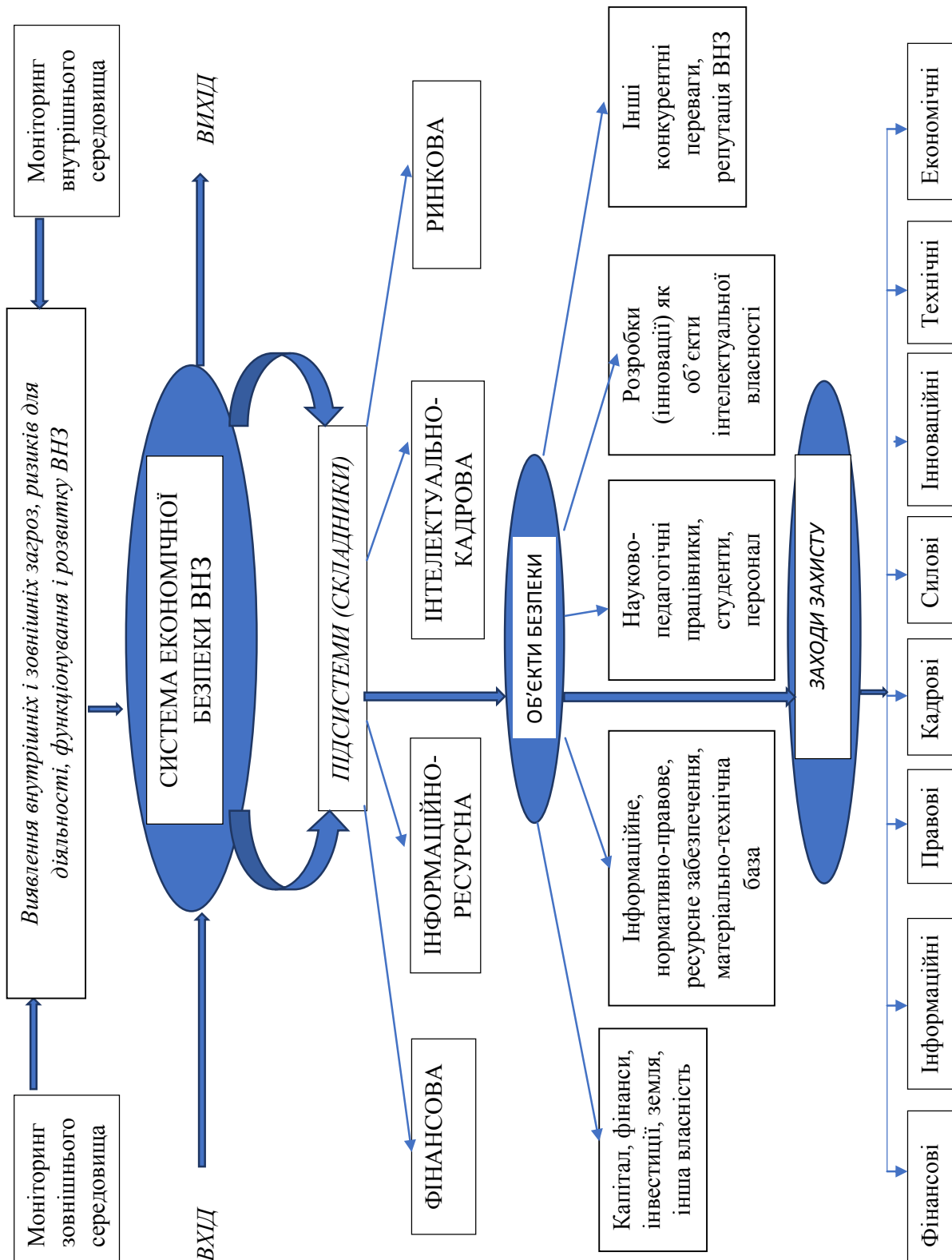

Рис. 2. Модель економічної безпеки ВНЗ як системи (узагальнено автором [3,8,16])

Таблиця 2

Показники, що характеризують складники економічної безпеки ВНЗ

Складники економічної безпеки ВНЗ	Показники, які характеризують складник
Фінансова безпека (Φ_i)	1) Індекс незалежності (автономії)
	2) Індекс фінансової стабільності
	3) Індекс загальної ліквідності
	4) Індекс майнового стану
	5) Індекс державного фінансування (загальний фонд)
Інформаційно-ресурсна безпека (IP_i)	1) Індекс витрат на будівництво, капітальні ремонти, модернізацію, охорону праці тощо
	2) Індекс оновлення основних засобів
	3) Індекс фінансування науково-дослідної діяльності
	4) Індекс коштів спеціального фонду
	5) Індекс витрат на інформаційно-комп'ютерне забезпечення ВНЗ
Інтелектуально-кадрова безпека (IK_i)	1) Індекс стабільності кадрів
	2) Індекс матеріальної мотивації науково-педагогічних працівників
	3) Індекс якісного кадрового штатного складу за науковим ступенем і вченим званням
	4) Індекс розробок як об'єктів інтелектуальної власності
	5) Індекс публікацій у наукометричних базах (Scopus, Web of Science) науково-педагогічними працівниками
Ринкова безпека (P_i)	1) Індекс кількості вступників до ВНЗ
	2) Індекс залучення інвестиційних коштів
	3) Індекс кількості іноземних студентів
	4) Індекс кількості вступників з інших ВНЗ на освітні ступені «бакалавр», «магістр»
	5) Індекс середньої річної оплати навчання за контрактом на освітній ступінь «бакалавр»

Джерело: запропоновано автором

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Бендиков М. Экономическая безопасность промышленного предприятия в условиях кризисного развития. Менеджмент в России и за рубежом. 2000. № 2. С. 10–12.
- Гапак Н. Економічна безпека підприємства: сутність, зміст та основи оцінки. Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Економіка. Ужгород: УжНУ, 2013. Вип. 3 (40). С. 62–65.
- Гладченко Т. Индикаторы экономической безопасности предпринимательской деятельности. Донецк: ДОНГАУ «Менеджер». 2000. № 12. С. 111–113.
- Грунин О., Грунин С. Экономическая безопасность организации. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 160 с.
- Донець Л., Ващенко Н. Економічна безпека підприємства: Навч. пос. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 240 с.
- Ілляшенко С. Економічний ризик: навч. посібник. 2ге вид., доп. і перероб. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 220с.
- Забродский В., Капустин Н. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы. Бизнес информ. 1999. № 15–16. С. 35–37.
- Заїнчковський А., Іванюта Т. Економічна безпека підприємства: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Центр уч. л-ри, 2009. 256 с.
- Камлик М. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економікоправовий аспект: навч. посіб. Київ: Атіка, 2005. 432 с.
- Коваленко К. Основи створення комплексної системи економічної безпеки підприємства: теоретичний аспект. Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. 2008. № 3. С. 134–139.
- Лоханова Н. Система управління станом економічної безпеки підприємства: проблемні питання, концепція розвитку. Економіст. 2005. № 2. С. 52–56.
- Могильный А., Бесчастный В., Винокуров Ю. Основы безопасности бизнеса. Донецк: Регион, 2000. 130 с.
- Ніколаюк С., Никифорчук Д. Безпека суб'єктів підприємницької діяльності: курс лекцій. Київ: КНТ, 2005. 320с.
- Пих М., Левченко Ю. Сущность и содержание экономической безопасности предприятия в контексте государства-отрасли. Научное издание "CETERIS PARIBUS" / Европейский фонд инновационного развития. 2015. № 5. С. 54–56.
- Покропивний С. Економіка підприємства: підруч. / За заг. ред. С. Покропивного. Київ: КНЕУ, 2001. 528 с.
- Скриньковський Р. Економічна безпека підприємства: сутність, класифікація та система діагностики. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. Випуск 3, 2015. С. 414–418.